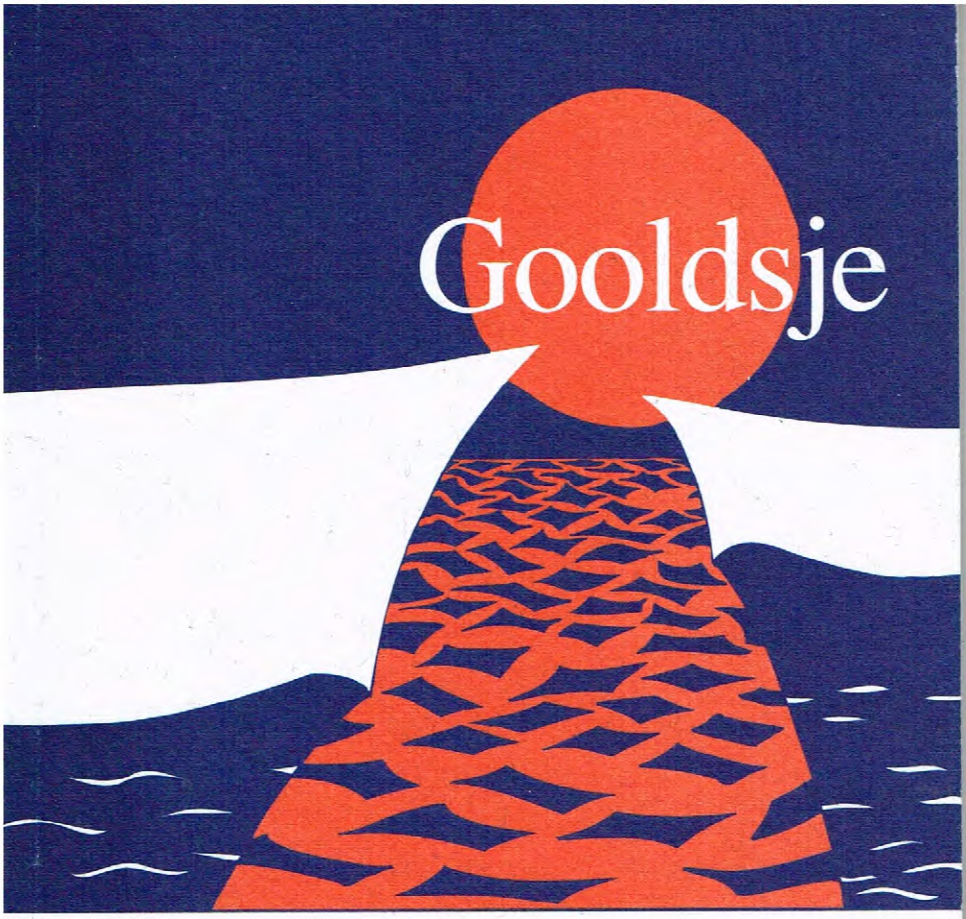

ships passing in the night...

BOELE LAND

Boele Land

Gooldsje

ships passing in the night...

een novelle

Een uutgifte van de Stichting Stellingwarver Schrieversronte,
Oosterwoolde, 1994

Boekemaondgeschink 1994.

Disse uutgifte wodde wat de centeraosie angaot mit meugelik maekt deur een subsidie van de Perveensie Frieslaand.

SSR-70

Niks uut disse uutgifte mag opni'j drokt en/of eupenbaor maekt wodden op wat veur meniere dan ok, zonder dat daor van te veuren schriftelik goedvienen van de schriever veur geven is.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the autor.

© 1994, Boele Land, Jelsum

Omslag: Sietske Bloemhoff, Oosterwoolde
Zetwark: Trijnie Gibcus-Telkamp, De Groeve
Drokwark: Van der Meer, Oosterwoolde

ISBN 90 6466 073 5

De locht in de passagiersruumte was om te snieden, et stonk d'r naor sigeretterook, naor de geur van eten die deur de klapdeuren uut een aandere zael kwam en naor de honderden meensken die praotende of slaopende in de stoelen zatten of hongen. Ik hul et niet langer uut in disse atmosfeer en gong bi'j de trappe op en deur de lange gangen naor et aachterdek. Et was middernaacht, et maonlocht toverde in de haost vlakke zee een briede baene van miljarden flonkerende briljaanten. We weren now een ure uut de Hollaanse kust, onderwegens naor Felixstowe an de Ingelse oostkust. We hadden nog zes uren veur de boeg. De grote mesienes van de veerboot maekten een zaacht, ientonig dof geluud en soms kreej' een fladde rook, die naor dieseleulie stonk, in de neuze. Koold was et niet, et was een zeldzem mooie naacht in meie, haost zonder wiend.

Op ien van de lange witte baanken zag ik een grote grieze man van omdebi'j de zeuventig. Ik gong niet zo wied van him of zitten en zee him goeiendag. "Jow hebben de frisse locht ok mar opzocht," zee ik. "Ja," nikte hi'j, "ik kon et daor onder niet uutholen. Butendat, wat is de zee vannaacht mooi, et zol zunde wezen om daor niet van te genieten."

Zo zatten we tegere een poze stille over de zee te steren, elk doende mit zien eigen gedaachten. In de veerte zaggen we de lochies van een aander schip. "Ships passing in the night," zee de man, "et is krek as in een meenskeleven. Ie kommen mekeer tegen, soms leer ie mekeer niet iens kennen, soms ok wel, mar dan

verlies ie mekeer nao een kottere of langere tied weer uut et oge." "Jow bin een filesoof," zee ik. Hi'j reageerde niet, mar vreug: "Geleuven jow an toeval? Lao'we now es annemen dat hier een stok wrakhoolt drift en een kilemeter wieder nog een stok. Deur wiend en stroming kommen ze mekeer tegen. Dan drieven ze weer uut mekeer. Wat is de kaans dat ze nao vuuftig jaor mekeer weer integen kommen? Die kaans is praktisch nul. Lao'we now drie stokken wrakhoolt nemen, die mekeer nao vuuftig jaor veur de twiede keer tegenkommen. Kuj' dan nog van toeval praoten? Mar ik verveel jow zeker mit zok praot." "Nee, nee," zee ik haostig, "ik vien et wel interessaant wat as jow zeggen, trouwens de naacht is nog lange en dan is et mooi daj' wat te praoten hebben." We stelden oons veur. "Beene Veldmeijer," zee de man. "Jow zullen et wel vremd vienen," gong hi'j veerder, "mar wat ik zokrek over wrakhoolt zee, dat het zien reden. Vuuftig jaor leden he'k een man kend - ik heb him in die vuuftig jaor niet iene keer zien - en vandaege zag ik him hier op et schip lopen. Ik twiefelde eerst an mien eigen ogen, mar doe ik de groete op zien veurheufd zag en laeter de vrouw, die as hi'j bi'j him hadde, wus ik et zeker. Wi'j drienend weren de stokken wrakhoolt, waor as ik et zoni'jsend over hadde. Zi'j was ien van de twie vrouwen, daor ik echt van holen hebbe in mien levend." Zien stemme trilde, hi'j hul him stille en was dudelik andaon. Ik vun et beter mien blik van him of te keren en keek naor et briede lochtklied dat de maone in de zee maekte.

"Jow veurnaeme was Beene," begon ik nao een posien, om him over dit muuilike punt henne te helpen. "Jow kommen zeker uut et noorden?" Hi'j hadde himzels weer in de haand en antwoordde: "Ja, ik bin geboren in Noordwoolde, jow zullen dat wel niet kennen, een dörp in het zuden van Frieslaand, dichte tegen de greens mit Drenthe." "Da's ok toevallig," zee ik, "ik hebbe daor in de buurte woond en a'k jow zo bekieke, dan ontlopen we mekeer wat de leeftied anbelangt niet zo hiel vule. Trouwens, Noordwoolde uut die tied kenne ik goed." "Mien vader," vertelde Beene veerder, "was daor een klein boertien uut et Oosterse Veld en we hadden et thuus niet al te bried. Vader warkte daegs in de stoelefebriek en morgens betied en aovens laete beredderde hi'j oons kleine betien vee." "Jow wonen daor nog altied?" vreug ik. "Oe heden nee," zee hi'j, "al vuuftig jaor niet meer." "Wat hebben jow daon in jow leven?" vreug ik. "Da's een lang verhael," antwoordde Beene, "morgen wodt de belangriekste dag uut mien leven. Van slaop zal wel niks kommen. De naacht is nog lange en as jow de tied d'r veur hebben en as et jow niet verveelt, dan za'k jow mien leven vertellen." Ik zee da'k dat slim op pries stelde en Beene begon te vertellen.

Golda

"Zoas ik al zee, ik wodde geboren in Noordwoolde in 1923. Vader was ok een geboren Noordwooldiger, moeder kwam van Wilhelminaoord. Op de legere schoele dee blieken da'k aorig mitkommen kon en de meester vun da'k veerder leren mos. Et was een hiele toer veur mien oolden, hoe as ze et klaorspeuld hebben wee'k nog niet, mar d'r is grif iene west die ze geldelik hulpen het. In '37 kwam ik op de H.B.S. in Stienwiek te lane. Ik gong op de fiets henne-en-weer. Daor ha'k een peer gelokkige jaoren. In '39 leerde ik op dezelde schoele een maegien kennen. Ze woonde in Stienwiek op de weg naor Ni'jesliek. We fietsten uut schoele wel es een aentien mit mekeer op. Zo raekten we verslingerd an mekeer. Elke dag dat we mekeer niet zaggen was veur oons een verleuren dag. We leefden as in een droom. Dat duurde haost drie jaor. Ik zat in de laeste klasse, doe die droom inienend an zien aende kwam. Ze hiette Golda, Golda Bramberg en hadde haor mit de kleur van gooldsjebloemen. Ik nuumde heur daoromme niet Golda, mar Gooldsje. Oonze oolden mochten d'r niks van weten en doe op een keer mien tante uut Iesvene oons fietsen zag, he'k heur bi'j hoge en lege smeekt om et asjeblieft niet deur te brieven. D'r was een perbleem, moej' weten. Gooldsje was de dochter van een joodse veekoopman en "jeuden" koj' toch mar beter niet vertrouwen, laot staon verliefd op wodden. Hoe koj' je zoks in et heufd haelen! En aandersomme, een

fesoenlik joods maegien kon heur toch niet mit een "goj", een niet-jood, ofgeven! Zo ienvooldig was dat. Zo hebben we dus drie jaor verkering had, drie gelokkige jaoren, ondaanks et feit dat alles him in et geheim ofspeulen mos. Wat weren we haandig in et bedaenken van smoesies om mekeer te zien en as de oolde bomen van De Bult en De Iese praoten konnen, zollen ze vertellen hoe as we daor leupen, fietsten en vri'jden. Vaeke haelde ze me morgens een aende op a'k naor Stienwiek fietste en brocht me aovens een aentien vot. Dat gong zo deur tot meie '41, now krek vuuftig jaor leden. Op een mooie dag in meie kwam Golda me weer integen fietsen. Ze goelde. "Gooldsje, wat is d'r?" reup ik. "Beene," snokte ze, "over een weke gaon we vot, veur altied. Vader zegt dat et te geveerlik veur oons wodt. Hi'j vertrouwt de Duutsers niet. Zoas ze de joden in Duutslaand behaandelen, doen ze et douk ok mit oons, zegt hi'j. Hi'j is vandaege op pad om alles te regelen. Veur et te laete is, moe'we vot, zegt hi'j. Hi'j wil perberen mit oons naor Zwitserlaand of Spanje te kommen en dan naor Amerike. Vader het kunde in Braobaant en België, die kun oons helpen, zegt hi'j. Et kost een protte geld, mar alles wat weerde het, wil hi'j verkopen. Ik moch d'r mit niet iene over praoten, mar an jow kan 'k toch alles zeggen. Now hebben we nog mar een weke." Ze vul me om de nekke. Ie begriepen, hoe a'k me vuulde. Nao schoeletied brocht ze me weer een aende vot.

De wereld ston in volle pronk. De appel- en

perebomen bluuiden, de lanen weren geel van de peerdebloemen. In de bossen zongen de voegels. Mar veur oons was de wereld instot. We fietsten deur de Bosbarg en gongen argens in de heide zitten en perbeerden mekeer te troosten. En doe is et gebeurd, we gavven oons hielendal an mekeer. We beloofden mekeer veur iewig trouw... Zo giet dat. Zo gong die weke in een roes veurbi'j, verdriet en liefde tot op de bojem. En doe was et oflopen." "Toch het die vader van Golda et goed bekeken," zee ik, "een jaor laeter zol et inderdaod te laete west hebben. Hebben jow heur ooit weeromme zien?" "Nee," zee Beene, "mar de hope bleef." "En die aandere vrouw hier an boord dan," zee ik, "jow zeden dat dat ien van de twie vrouwen was, waor jow echt van holen hadden." "Dat za'k jow straks vertellen," zee hi'j, "ok over Golda bin 'k nog niet uutpraot, mar ik zal wat te drinken ophaelen en me wat waarmer ankleden, want ik wor toch wat huverig." "Of willen we naor binnen toe gaon?" vreug ik. "Nee," zee hi'j, "hier mit die ienzeme zee om me toe kan 'k me alles beter veur de geest haelen. Et dot me daenken an mien eigen leven. Vuuftig jaor is as een zee van tied, daor aj' vaeke ienzem in op weg binnen naor een onbekende haven." "Haelen jow dan mar wat waarms uut jow koffer om an te trekken," zee ik, "dan hael ik wat waarms om op te drinken."

Een kertiertien laeter zatten we weer op de baank op et aachterdek. Een zaachte zeewiend speulde oons deur et haor.

Den Haag, Duutslaand, Kannede, Den Haag

"En hoe gong et veerder mit jow?" vreug ik doe we de koffie ophadden, "en hoe zit dat mit die man en die vrouw hier an boord?" "Niet alles toegelieke," zee Beene, "doe Gooldsje vot was, zat ik vanzels diep in de put. Mar et leven gong deur. Iederiene dochte trouwens dat de oorlog niet zo lange duren zol en ik hadde dan ok hope dat Golda wel gauw weeromme wezen zol in Stienwiek. Dat jaor mos ik examen doen. Ik slaegde. Now mos ik an et wark. Ik kreeg een baentien bi'j de netaoris in Vledder. Dat duurde niet lange, want vader kon die haast plak kriegen bi'j een stoelefebriek in Den Haag. Hi'j kon daor een mooie cent meer verdienen. Ik zee mien baentien op en we verhuusden. Et was een hiele veraandering veur oons. Van de ruumte naor een bovenhuus, dat eigendom was van de febriek, in een smalle straote. Et vul vader ok bitter of. Ik hadde een grote anleg veur tekenen en daorom ha'k graeg naor de keunstakedemie wild, mar daor weren vanzels gien centen veur. Ik kreeg weer een kantoorbaentien, mar aovens kon ik gelokkig lessen volgen an de tekenakedemie. In twienenhalf jaor slaegde ik veur de akte M.O. tekenen. Krek op 'e tied. De Duutsers hullen razzia's om arbeiders veur heur febrieken te kriegen. Veurdat ik onderduken kon, hadden ze me te pakken. Ik kwam terechte in een vliegtugefebriek in Brunswiek. Ik hadde daor een minne tied. D'r weren ok duzenden Russische dwangarbeiders, die hadden et nog beroerder.

In heur vri'je tied kwammen ze bi'j mekeer in een dal tussen twie heuvels en zongen daor. Mien jonge, wat konnen die Russen zingen! A'k d'r an daenke, dan lopt et me nog koold over de rogge. Wi'j Nederlaanders mossen dan ok zingen. Oons repertoire beston dan uut heimweelieties as "Ketelbinkie" en "Daar bij die molen." Dat vunnen die Russen weer mooi. In et veurjaor van '45 konnen we naor huus. Niet allemaol mochten we dat beleven, hiel wat van oons kwammen omme bi'j de bombardementen, liek as mien maot Eef Moun die ok uut Den Haag kwam, van de Hoefkade. Doe oonze femilie laeter weer bi'j mekeer was, zee mien vader op een goeie dag dat hi'j niet in Den Haag blieven wol, mar dat hi'j emigreren wol naor Kannede. Hi'j vreug of ik mitgong. Eins hadde ik d'r gien zin an, mar ik was zo naïef om te geleuven da'k in Amerike meer kaans hadde Golda weeromme te vienen, as in Nederlaand. Ik hadde nao mien thuuskomst alles daon om te weten te kommen of de vlocht van de Brambergs lokt was en waor ze now weren. Nao de oorlog wussen we wat d'r mit de joden gebeurd was. As ze onderwegens pakt weren, dan zol ik Gooldsje nooit weerommezien. Mien brieven naor de gemiente Stienwiek en et Rooie Kruus hadden gien risseltaot. Ze weren as van de eerdbojem verdwenen. In '46 kwammen we in Kannede an. We kregen een boer in de buurte van Hamilton. Je reinste slaverni'je was et daor. We mossen wonen in een soortement varkenhokke en dag en naacht warken. Vader, moeder en mien zuster

hullen de kop d'r veur, mar ik mit mien artistieke kappeciteiten kon niet aorden in dit laand van keihadde meensken, die leven om te warken, om te slaopen en om geld te verdienen veur laeter. Nao een jaor bin ik weerommegaon. Mit mien tekenakte wol ik lerer an een middelbaore schoele wodden. In de haast van '47 was ik weeromme in Den Haag, daor ik nog vrunden kende van de tekenakedemie. Et vienen van een baene vul of en ik mos een jaor laank de kost verdienen mit wat los wark en mit sneltekenen op et straand in Scheveningen en op de mark in Den Haag, veurda'k een baene kreeg an een middelbaore schoele. Ik woonde de eerste tied in een groot pension. Om in de termen van de zee en et straand te praoten, daor was nogal wat wrakhoolt anspuuld: oold-Indiëgangers, gepensioneerde militairen, joden die de oorlog overleefd hadden mar al heur femilie misten, alderdeegst een inkelde oold-SS-er die niet al te vule straf kregen hadde. Meensken mit vaeke angriepende levenslopen."

Zef

"Mien vaaste maot was daor Jozef Norden - ik nuumde him kotweg Zef - een joodse jonge die et leven d'r in de oorlog ofredded hadde deur naor Zwitserlaand te vlochten, dus krek liek as de Brambergs wollen. Et hadde him wel zien gezondhied kost. Deur de ontberings weren zien longen antaast en hadde hi'j last van zwaore astma. Doe hi'j in de winter van 1942 nao een aeventuurlike tocht deur België en Frankriek in de Fraanse Jura anlaand was, vlak bi'j de Zwitserse greens, was hi'j haost op een Duutse patrouille stuit. Bange dat ze zien sporen vienen zollen in de meters dikke sni'j, was hi'j daegenlaank votkreupen west in een geitehokke in de bargen. Zonder eten. Hi'j is de man mit de groete op et veurheufd die ik hier an boord zien hebbe. Dat litteken het hi'j oplopen op zien laeste kilemeter naor de greens, deurdat hi'j bi'j een helling te hadde naor beneden gong en mit et heufd tegen een boom an sleug. Hi'j kon gelokkig de greens haelen, mar was meer dood as levend. De Zwitserse greenswaachten hebben him hulpen. In een ziekenhuus hebben ze him opkallefaterd. Ie kun zeggen van de Zwitsers waj' willen, mar veur de vlochtelingen hebben ze in de oorlog goed zorgd. Doe hi'j nao de oorlog weerommekwam, was d'r gien femilielid meer over. Hi'j woonde naost me, ienzem tot in et diepste van zien wezen. Et vremde vun ik, dat hi'j ondaanks de ellende die hi'j mitmaekt hadde, nog in God geleufde." "Jow geleuven niet in God?" vreug ik.

"Niet in de god van de godsdiensten," zee Beene, "sund de Shoa kan 'k niet geleuven in een almachtige god, dat zol een belediging veur him wezen. Hi'j, de oppermachtige, zol dan verantwoordelik wezen veur alle ellende. Een man die op starven lag, mar nog helder van geest, zee een dag veur zien dood tegen me: "De meenske is neffens de biebel maekt as evenbeeld van zien schepper. A'k dat omdri'je is et: zoas de meenske is, zo is God. Aj' om je henne kieken en ie zien hoe as de meensken binnen, wat he'k dan douk te verwaachten?" "Nee," zee Beene, "zoe'n godsbeeld kan niet waor wezen, mar hoe as et wel is, kan 'k je ok niet zeggen." "Mar waorom hebben jow Zef niet anspreuken?" vreug ik, "hi'j zal jow toch niet vergeten wezen!" "Dat ha'k doen kund," zee Beene, "en ik hadde et graeg daon, mar et zol ok wezen kunnen da'k dan een protte oold zeer opni'j an et locht brocht hadde. Daorom he'k et niet daon." "Het dat te maeken mit die vrouw die bi'j him is?" vreug ik.

"Ja," zee Beene, "ik zal je vertellen hoe as ik heur veur et eerst zag. Op een dag leupen Zef en ik over de straote. Iniens zaggen we een jonge vrouw valen. Ze was mit et veurwiel van de fiets tussen de straote en een tramrail te lane kommen. Et veurwiel was hielendal kroem. Ze hadde de aarm bezeerd, mar et vul gelokkig mit. Ze woonde een straote veerder op kaemers, zee ze. We sjouwden heur fiets daor henne, ze bedaankte oons en wi'j gongen wieder. De weke daorop gongen Zef en ik op een zaoterdag naor et straand in Scheveningen en wie zaggen we daor, et maegien van de fiets. Ze hadde een klein kiend bi'j heur, dat mit een balle speulde. We gongen bi'j heur zitten, speulden mit oons vieren mit de balle, bouwden zaandkestelen, deden tikkertien, atten zoere bommen en dronken limenade uut een koegelflessien. De jonge vrouw hiette Ria, Ria Vorell. Et kiend was niet heur eigen, zee ze, mar van heur hospita. We maekten een ofspraokien veur de volgende weke. Zo gong dat een peer weken laank. Over oonze verledens wodde niet praot, nao de oorlog wollen de meensken daor niet over praoten, et wodde verdrongen. Op een zaoterdag was Zef niet hielendal in odder, zien oolde kwaol speulde op en zo gong ik alliend naor Scheveningen. Ria was d'r al, zonder kiend. Doe we daor in et zaand in de zunne laggen, vreug ik heur waoromme ze op kaemers woonde en niet bi'j heur familie. Heur gezichte wodde strak. "Ik praot d'r liever

niet over," zee ze, "mar goed, ik zal et je vertellen. Mien moeder is wegraekt doe 'k vuuf jaor was, we woonden doe in Rotterdam. Vader brocht me naor Hellevoetsluus naor mien beppe. Daor he'k acht jaor woond. D'r was nog een omke in huus, mar die kon niet van me ofblieven. Doe bin 'k lopende naor mien vader in Rotterdam gaon en daor bleven." "Woont hi'j daor nog altied," vreug ik. "Nee," zee ze. Ze hul heur een poze stille en zee doe: "Hi'j is sneuveld in Ruslaand, hi'j was bi'j de Waffen-SS." Ik wus niet wat as ik zeggen mos, d'r vul een pienlike stilte. Doe zee ze zaachte "Ik weet dat et niet mooi is, mar veur mi'j is hi'j altied goed west. Ik was zeuventien doe 'k bericht kreeg, dat hi'j niet weerommekwam. Ik woonde bi'j perti'jgenoten en was lid van de Jeugdstorm. Ik weet waj' daenken, et was niet goed, mar ik wus niet beter. Ik hadde een mooi uniform, we maekten fijne reisies naor vekaansiekaampen van de Hitler-Jugend in Oostenriek en d'r was echte kammeraodschop, een ding da'k in mien leven mist hadde."

Ik wus niet hoe as ik d'r mit an mos en zee: "Lao'we d'r niet meer over praoten, et is veurbi'j, ie weren jong en konnen d'r zels niks an doen." We hebben d'r die dag niet meer over praot. De weke d'r op trof ik heur weer op et straand. Zef was d'r niet. Ria begon uut heurzels over heur verleden te praoten: "Nao de oorlog hebben ze me opsleuten in een kaamp. Ze hebben me et heufd kaelscheerd. Wa'k daor allemaol beleefd hebbe, wi'k je niet vertellen. Doe 'k nao een half jaor weer vri'jkwam,

wol ik op de trein naor Den Haag. Ik wol daor wark zuken. Ik ston op et perron op de trein te waachten. Doe scheut et deur me henne da'k d'r beter een aende an maeken kon. Femilie ha'k niet meer, d'r was gien meens die om me gaf. Beppe was dood, vader sneuveld, ik was anwezen op de liefdaodighied, overal daor ik anklopte veur wark mos ik mien besmette verleden blootgeven. Iederiene die wus da'k een verraoderskiend was, keek me mit de nekke an. Et was now of nooit. De trein kwam d'r an. A'k me d'r veur gooide wa'k van alles of. Ik waankelde naor de perronraand. Ik vuulde da'k hielendal trilde. Een haand sleut him om mien aarm. Ik kon niet meer veuruut. Ik dri'jde me omme en zag dat de haand heurde bi'j een kondukteur. "Maegien, maegien, ie bin hielendal overstuur," zee de man. De trein stopte. "Zuwwe mar instappen?" zee de man. Hi'j hul me vaaste en brocht me in een eersteklascoupé. Hi'j dri'jde et raempien eupen, winkte de koffie- en brotiesman op et perron en bestelde twie koppies koffie mit wat d'r bi'j. "Drink mar es op," zee hi'j. "Was et zo slim?" vreug hi'j nao een posien. Ik bastte in goelen uut. Doe ik weer wat bedeerd was, vreug hi'j me of hi'j weten moch, wat zoe'n wanhoopsdaod rechtveerdigen kon. "Mit zien beidend kuwwe et misschien beter dregen," zee hi'j. Zien kalme optreden gaf me vertrouwen en wat ik nog nooit daon hadde, ik stotte mien hat uut en vertelde wat me de laeste jaoren overkommen was. Hi'j luusterde zonder een woord te zeggen, nikte zo now en dan om me moed te geven en zee doe: "Wat waj' van

doel in Den Haag?" "Ik wol daor wark zuken." "In disse toestaand kuj' dat beter vandaege niet doen," zee hi'j, "aj' d'r gien bezwaor tegen hebben, kuj' mit mi'j naor huus gaon. Nao disse rit zit mien dienst d'r op. We hebben thuus nog een kaemertien over. Kom eerst mar es tot rust en dan kuj' van de weke wel veerder zien." Doe we bi'j him thuus kwammen, keek zien vrouw vremd op, mar vreug niks. "Ik hebbe een gaast mitbrocht," zee heur man.

Nao een peer daegen vun ik wark veur halve daegen, zodat ik die meensken kostgeld betaelen kon." "Da's hiel aorig van die man west," zee ik, "eins hej' je leven an him te daanken." "Ze bin lid van de Russisch-Otterdokse karke," zee Ria. "Bestiet dat hier in Den Haag?" vreug ik. "Ja," zee ze, "ik bin een peer keer mit heur d'r henne west. Aj' zin hebben, kuj' ok wel es mitgaon." Ik beloofde da'k ankem zundag mitgaon zol. A'k heur d'r een plezier mit dee, waoromme dan niet. Veur heur was et geleuf misschien een ni'j hoolvaaste in et leven.

Aovens thuus ha'k spiet van mien belofte. Ik wus niet wat a'k van mezels daenken mos. Was ik verliefd op heur, was ik Gooldsje vergeten? Butendat ha'k et gevuulte dat Ria nog wat verzwegen hadde, ze hadde me niet alles verteld. D'r mos nog een groot geheim wezen.

De dienst in de karke op zundagmorgen vul me mit. Et zingen in et Russisch dee me an de Russische kriegsgevangenen in de oorlog in Brunswiek daenken en ontroerde me. Ik herinner me ok nog een komisch

mement. Doe de priester zien wierookvat in mien richting zwaaide heurde ik "klok-klok" van onder zien klied kommen. Ik vreug Ria wat dat was en doe ze mi'j vertelde dat de man et an de maege hadde en daorom een flesse waarm waeter op zien lief dreug, kon 'k mien lachen amperan inholen. Ik kwam ok in kunde mit de kondukteur en zien vrouw, de femilie Smekinov, kiender van Russen die nao de oktoberrevolusie in 1917 vlocht weren en die laeter naturaliseerd weren. Ik wodde nuugd middags mit Ria bi'j de femilie te eten. Nao de tied maekten we een kuiertien om et Malieveld. Ria vreug me, hoe a'k de karkdienst vunnen hadde en of ik in God geleufde. "De karkdienst vun ik ontroerend," zee ik, "mar wie kan nao disse oorlog nog in God geleuven. Kiek naor jezels, wat het et leven je tot now an toe brocht." "Ik weet et," zee ze, "ie hebben an de iene kaante geliek, mar an de aandere kaante bin d'r ok goeie dingen. God het me toch meneer Smekinov op mien pad stuurd en vergeet jezels niet, ik bin slim op je gesteld." Veerder wodde d'r niet over praot.

Aovens thuus realiseerde ik me dat ik van heur hul, mar et knaegde an me a'k an Gooldsje docht, an et idee heur ontrouw te wodden. Hier was een levende Ria, in mien herinnering een Golda, waor ik niet van wus of ze nog leefde of dat ze dood was. Was et meugelik om van twie vrouwen toegelieke te holen?

We hadden een peer maonden, zoas ze tegenwoordig zeggen, een verholing. Ria was fleurig, mar hadde zo now en dan rieten van zwaormoedighied en kon dan

zomar iniens traonen in de ogen kriegen. A'k heur d'r naor vreug, dan hadde ze de ien of aandere uutvlocht. Ik hul et gevuulte dat ze wat te verbargen hadde, dat d'r nog een geheim was. Et maekte mi'j hiel onzeker. Zo kon ik niet veerder. Alle keren da'k heur zag, mos ik trouwens an Golda daenken. Ik mos kiezen, deurgaon mit Ria of et kontakt mit heur staorigan losser maeken, zoda'k heur in heur labiele toestaand zo min meugelik zeer dee. Et was een muuilike keuze. Ik besleut om et laeste te doen. Ik dee asof ik et slim drok hadde mit schoelezaeken en zocht heur de hieltied minder op. A'k al nog es naor heur toegong, dan nam ik Zef mit.

Op een keer zocht ze mi'j op en vreug me op de man of wat d'r an de haand was. Doe he'k heur zegd, da'k een protte om heur gaf, mar da'k nog niet zeker van mezels was. "Is d'r een aander?" vreug ze. "Ja en nee, mar dat kan 'k je niet uutleggen," he'k zegd. Ik wol heur et verhael van Golda besperen, et zol veur heur en mi'j te pienlik west hebben. Doe zee ze, dat et beter was dawwe mekeer niet meer zaggen. Ik heb heur tot an vandaege toe niet meer zien. Ik murk dat Zef nog wel omgang mit heur hadde en dat hi'j verliefd was op Ria. Ik duste him niks over Ria heur verleden te vertellen, dat was mien zaeke niet, dat mos ze zels doen, mar ik hadde medelieden mit him. Hoe zol hi'j et verwarken as hi'j heurde wat ze mi'j verteld hadde. En zol ze him vertellen, wat as ze mi'j verzwegen hadde?

Zef zag d'r een weke of wat gelokkig uut. Op een aovend laete kwam hi'j bedrokt thuus. "Schilt d'r wat

an?" vreug ik. "Doe ik vanaovend bi'j Ria was," zee hi'j, "wol ze mit me praoten. Ze begon te goelen." "As wi'j tegere veerder zullen, dan moe'k je mien verleden vertellen," hadde ze zegd. "Zo slim zal dat niet wezen," hadde hi'j besusterd, "biecht mar op." Ze vertelde dat ze as jong maegien deur heur omke misbruukt was. Et hadde Zef zeer daon, mar hi'j hadde zegd: "Daor willen we dan niet veerder over praoten, dat was jow schuld niet. Ie hebben et zegd, we laoten et verleden rusten en we beginnen mit een schone leie. En daormit basta!" Ze hadde meer vertellen wild, mar Zef hadde heur de haand op de mond legd en alles leek in odder te wezen.

Een weke laeter, doe Zef op een aovend thuuskwam, klopte hi'j bi'j me an de deure. "Kom d'r in," zee ik. "Ria het me weer wat uut heur verleden verteld," zee hi'j, "heur vader was bi'j de Waffen-SS en is in Ruslaand sneuveld en zi'j was as maegien bi'j de Jeugdstorm. Ik bin d'r beroerd van. Mar aj' et goed bekieken, mag ik et heur niet kwaolik nemen, et was nog mar een kiend. Mar dat now juust zi'j uut zoe'n verraodersfemilie komt! Ik bin d'r kotsmisselik van."

Drie daegen laeter kwam hi'j op een middag betied bi'j Ria weg. "'t Is uut," zee hi'j. Hi'j was bliek as een liek. "We bin naor Scheveningen west, doe we daor an de boulevard in een kefé zatten, begon Ria iniens te goelen. "Ik bin niet eerlik tegen je west," zee ze. Ze pakte een foto uut heur tassien, een foto van een Duutse soldaot. "Mit Karl he'k in de oorlog verkering had, hi'j is sneuveld in Italië. Van him he'k een kiend, et wodde

geboren in juni '45. Ik zat doe, as kiend van een N.S.B.-er en Waffen-SS-er en as moffenmeid in et kaamp. Ik heb et kiend bi'j de geboorte ofstaon, ik heb et niet iens zien. Ik weet niet waor as et is."

Beene keek me an en zee: "Dat was dus et geheim dat Ria mi'j niet verteld hadde." Hi'j steerde over de zee en gong doe veerder: "Zef keek strak veur him uut en zee doe op doffe toon: "In de tram naor huus he'k et uutmaekt. Ik heb heur veur de laeste keer een tuut geven en ik bin in een bocht uut de tram sprongen." Now lachte hi'j bitter. Hi'j wees naor boven. As wa'k d'r niet bi'j, begon hi'j luudop een twiegesprek mit zien Schepper: "Wat hej' me andaon? Waor waj' doe de Duutsers mien oolden en mien zuster ophaelden?" reup hi'j, "waor waj' doe 'k verrekte in die geitestal in de Jura? En wat hej' Ria andaon? Waor waj' doe zi'j alliend in de wereld ston? Waorom stuurde ie me juust disse vrouw op mien pad, die een kiend het van een Duutse soldaot?" Zien bost zakte inmekeer, mit ofzakte schoolders en ronde rogge steerde hi'j naor de grond, schudde et heufd en zee: "Dit is tevule veur me. Dit kan 'k niet meer verdregen." Ik was diepe onder de indrok. Ik mos daenken an die Chassidische legende van Martin Buber, waorin een Russische rebbe God veur et gerecht daegt. Dit was et veurrecht van de joden, zi'j konnen God ter verantwoording roepen, waor Christenen heur bi'j zien onbegriepelik in- of niet-ingriepen in disse wereld daeleleggen mossen. "De dag d'r op verhuusde Zef naor Amsterdam. Ok him he'k an vanaovend toe

niet weeromme zien."

Beene zweeg. "Mar toch is et eigenaorig, dat Ria en Zef hier allebeide an boord binnen," zee ik. "Ik wor wat kood," zee Beene, "weej' wat, ik gao me es wat vertreden. Et bloed moet weer stromen. "Mar jow zollen me nog meer vertellen over Golda," zee ik haostig, bange da'k de rest van zien fascinerende levensverhael missen zol. "Ja, dat komt nog," zee Beene, "we praoten of dawwe hier beidend over een half ure weeromme binnen." Beene leup over et dek in de richting van et veurschip, ik gong naor beneden. Ik dweelde deur de gangen en de verschillende passagiersruumten. Iniens vul mien oge op een kleine grieze man mit een groete op et veurheufd. Hi'j zat an een taofeltien, naost him een vrouw van geliekese leeftied en an de aandere kaante een vrouw van omdebi'j de vuvenveertig. Ik gong niet veer van heur of zitten en ik vong brokstokken op van wat ze zeden, heurde naemen as Ria en Jos, mams, paps en Karla. Dit mossen Ria en Zef wezen en die vrouw, die Karla hiette, dat was wis de dochter van Ria en die Duutse soldaot Karl. Zef, Ria en Karla, et scheut deur mi'j, ongeleuvige, henne: Jozef, Maria en et Kiend. Et kiend van de vi'jaand, grootbrocht deur Zef. Hi'j hadde himzels overwunnen en was naor Ria weerommegaon. Ze mossen et kiend ok weervunnen hebben.

Doe zag ik dat Beene de zael inkwam. Hi'j leup langs et taofeltien mit Zef, Ria en Karla, bleef een mement stillestaon, keek eerst naor Ria, dan naor Zef en stapte doe vlogge deur.

Ik gong de trappe weer op en de gangen deur naor et aachterdek. Beene zat al op me te waachten. "Zef hadde him dus bedocht," zee hi'j, "et moet niet makkelik veur him west hebben." "En die vrouw die bi'j heur is, moet de dochter van Ria en Karl wezen," zee ik, "ze nuumden heur Karla. Mar jow zeden dat morgen de belangriekste dag van jow leven wodt; mag ik weten, wat jow daor mit bedoelden?" "Ik hadde jow al verteld," zee Beene, "da'k op alle menieren perbeerd hadde te weten te kommen, wat d'r van Gooldsje en heur femilie wodden was. Alle gezuuk leverde niks op. Ie leggen je d'r op 't laeste bi'j daele. Ik leefde veerder as ienzeme vri'jgezel, die overdag mien teken- en schilderlessen an schoele dri'jde en de aovens en weekaenden an mien hobby's besteedde en soms in de vekaansies naor mien femilie in Kannede gong.

Veurig jaor he'k de Paoskedaegen bi'j een neve in Noordwoolde deurbrocht. Vandaor he'k Kamp Westerbork bezocht. Ie hebben daor de zo goed as komplete administraosie van alle joden die uut Nederlaand naor Duutslaand gaon binnen en niet weerommekwammen. Daor kon 'k de femilie Bramberg niet in vienen. Ik bin diezelde Paoskevekaansie in Stienwiek west. Een klasgenoot van me het daor een boekwinkel. Ik heb him opzocht en vraogd of hi'j nog wat wus. Dat was niet et geval. Mar hi'j nuugde me veur een schoelereünie in april van dit jaor.

Op die reünie kwam ik een klasgenote van Golda tegen, die in Ingelaand woont. Et liekt of et leven van toevalligheden an mekeer hangt. Ze vertelde me, dat ze daor bi'j Nederlaanders Golda tegenkommen was. Ze woont in Burlington en het een zeune. Ze wus heur adres, ze het et me een dag laeter stuurd. Ik hebbe heur tillefoonnommer opvraogd. Ik hadde een vremd gevuul doe ik et dri'jde. Nao vuuftig jaor heurde ik heur stemme: "This is Mrs. Bramberg speaking." Ik kreeg d'r een klute van in de keel, mit muuite kon 'k zeggen: "Golda, Gooldsje, ie moe'n niet schrikken, mit mi'j, mit Beene." Et bleef een poze stille, doe: "Beene, ik heur et. Ik hebbe je nao de oorlog schreven, mar mien brieven kwammen allemaol weeromme mit de antekening: onbestelber, adresseerde onbekend." Ze vertelde dat ze nao heur vlocht uut Stienwiek naor Portugal ontkommen binnen en vandaor naor Ingelaand. "Ik hebbe jow ok zocht," zee ik tegen heur, "ik hebbe schreven naor Israël, naor et Rooie Kruus, gieniene wus wat van jim of. Gister he'k je adres kregen van Truus Lang op een reünie van de H.B.S."

"Twie daegen laeter kree'k een brief van heur, mit foto's van heur" - zien stemme trilde en hi'j haeperde even - "en heur zeune." Hi'j haelde zien pottefulie veur et locht, haelde twie foto's d'r uut en gaf ze an mi'j. "Ze schreef da'k ze mar goed bekieken mos. Heur zeune leek op iene die ik goed kende." Ik leup mit de foto's naor ien van de laampen langs de railing. Doe 'k de foto van de zeune bekeek zag ik et en leup naor Beene

weeromme. Ik nikte begriepend.

"Ie willen wel geleuven," zee Beene, "dat disse brief me hielendal van de wieze brocht. Nog dezelde dag he'k ze weer opbeld en vraogd wanneer heur zeune geboren was. Feberwaori 1942! Doe wodde me alles klaor, ik kon alliend mar zeggen: ik kom bi'j je! Now bin ik dan op weg naor Gooldsje, mien zeune, schoondochter," en hi'j lachte, "mien kleinkiender."

We hullen oons een lang schoft stille. Et wodde van lieverlee lochtiger om oons henne. An de horizon in et oosten verscheen d'r een bliekrooie schiemer, die van menuut tot menuut dieper van kleur wodde. Veur oons lag de Ingelse kust, eerst een zwat strepien, mar staorigan herkenden we huzen, torens, febrieken en kraenen. De zunne kwam as een grote ronde rooie balle boven de horizon. Nog een half ure en we zollen an laand gaon.

We nammen ofscheid van mekeer. We mossen oonze bagage opzuken. Ik bedaankte him veur zien levensverhael, mar hi'j wimpelde de daank of en zee dat hi'j disse langste naacht van zien leven bliede west hadde mit mien gezelschop. De boot laande an. De meensken wollen allemaol toegelieke van boord. De trein naor Ipswich zol pas over drie kertier vertrekken, ik hadde de tied dus wel en waachte bedeerd an de railing tot de drokte veurbi'j was. Van et dek keek ik naor beneden naor de stroom meensken die van et schip gong. Ik zag ze lopen, Ria, Zef en Karla en doe zag ik Beene de trappe ofgaon, opwaacht deur een kleine

grieze vrouw en een jongere man. Ze omhelsden mekeer.

Ria, Zef, Gooldsje, Beene... vier stokken wrakhoolt drievend in de levenszee, bi'j mekeer spuuld, op de kade van Felixstowe. Toeval, of...?

Boele Land (geb. 1927) woont tegenwoordig in et Friese Jelsum. Hi'j gruuide liekewel op in et Stellingwarver dörpien Ni'jberkoop, daor hi'j nog altied een speciaole baand mit het. Dat laeste gelt ok veur de Stellingwarver tael. Doe hi'j, naodat hi'j as lerer Duuts mit pensioen gong, de kaans kreeg om de kursus Stellingwarfs te volgen, greep hi'j die mit beide hanen an. Deur de kursus kreeg hi'j zoe'n aorighied an de schrieveri'je, dat hi'j mitdoen gong an *De oolde pook-pries*. Dat is een anvieteringspries veur beginnende schrievers in et Stellingwarfs, die insteld is deur de beide gemientebesturen van Oost- en West-Stellingwarf. Mit et verhael *De balke op 'e schoelezoolder* wun hi'j de eerste pries. Sund die tied schrift Boele Land mit veul succes riegelmaotig verhaelen veur o.e. et Stellingwarver tiedschrift *De Ovend* en de *Liwwadder Kraante*.